

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE

Rezumatul tezei de doctorat
Educația adulților din România în regimul
comunist (1948-1958)

Conducător de doctorat:

Conf. dr. Valer Moga

Student-doctorand:

Alin Goron

ALBA IULIA

2022

Cuprins

Introducere	Error! Bookmark not defined.
Istoriografie. Curentul revizionist și modelele autohtone	Error! Bookmark not defined.
Capitolul I. Educația adulților. Delimitări conceptuale	Error! Bookmark not defined.
I.1. Preocupări privind educația adulților în România. Perioada interbelică.....	Error! Bookmark not defined.
I.2. Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român ..	Error! Bookmark not defined.
I.3. Fundația Culturală Regală „Principele Carol”	Error! Bookmark not defined.
I.6. Regimul comunist și „Astra”.....	Error! Bookmark not defined.
I.7. Centralizare și etatism în educația adulților. Demersuri comparative. Revista <i>Albina</i>.....	Error! Bookmark not defined.
I.8. Radioul ca mijloc de educație al maselor	Error! Bookmark not defined.
I.10. Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Capitolul II. Alfabetizarea poporului în politica culturală a regimului comunist....	Error! Bookmark not defined.
II.1. Introducere.....	Error! Bookmark not defined.
II. 2. Moștenirea interbelică. Privire retrospectivă	Error! Bookmark not defined.
II.3. Politicile de alfabetizare în jurul anului 1948	Error! Bookmark not defined.
II.4. Înscrierea în școlile de alfabetizare	Error! Bookmark not defined.
II.5. Materiale didactice și repartizarea orelor pentru disciplinele de studiu.....	Error! Bookmark not defined.
II.6. Personalul destinat procesului de alfabetizare	Error! Bookmark not defined.
II.7. Particularități regionale ale politicilor de alfabetizare	Error! Bookmark not defined.
II.9. Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Capitolul III. Promovarea ateismului ca principiu al ideologiei comuniste.....	Error! Bookmark not defined.
III.1. Marxism și religie.....	Error! Bookmark not defined.
III.2. Catolici și neoprotestanți.....	Error! Bookmark not defined.
III.3. Acțiunile politice și sociale ale autorităților comuniste.....	Error! Bookmark not defined.
III.4. Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Capitolul IV. Rolul sportului în educația adulților	Error! Bookmark not defined.
IV.1. Introducere	Error! Bookmark not defined.
IV.2. Perioada interbelică	Error! Bookmark not defined.
IV.3. Sportul în regimul comunist. Organizarea și competițiile sportive..	Error! Bookmark not defined.
IV.4. Sportul în raionul Alba.....	Error! Bookmark not defined.
IV.5. Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Capitolul V. Cluburile muncitorești și colțurile roșii	Error! Bookmark not defined.

V.1. Introducere.....	Error! Bookmark not defined.
V.2. Geneza cluburilor muncitorești.....	Error! Bookmark not defined.
V.3. Organizarea și activitățile cluburilor	Error! Bookmark not defined.
V.4. Finanțarea cluburilor muncitorești.....	Error! Bookmark not defined.
V.5. Colțurile roșii.....	Error! Bookmark not defined.
V.6. Organizare și activități.....	Error! Bookmark not defined.
V.7. Concluzii.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul VI. Căminele culturale și bibliotecile în regimul comunist	Error! Bookmark not defined.
VI.1. Moștenirea antebelică.....	Error! Bookmark not defined.
VI.2. Căminele culturale în regimul comunist	Error! Bookmark not defined.
VI.3. Rolul căminelor culturale în relația cu „naționalitățile conlocuitoare”.....	Error! Bookmark not defined.
VI.4. Responsabilii pentru organizarea activităților din căminele culturale.....	Error! Bookmark not defined.
VI.5. Organizare și activități	Error! Bookmark not defined.
VI.6. Conferințe și cercuri.....	Error! Bookmark not defined.
VI.7. Cinematografele din spațiul rural.....	Error! Bookmark not defined.
VI.8. Concursurile dintre căminele culturale	Error! Bookmark not defined.
VI.9. Dezvoltarea rețelei căminelor culturale	Error! Bookmark not defined.
VI.10. Colaborarea organizațiilor de masă cu cele de partid. ARLUS ȘI SRȘC	Error! Bookmark not defined.
VI.11. Mobilizarea maselor pentru popularizarea realizărilor regimului	Error! Bookmark not defined.
VI.12. Reprezentațiile teatrale, arta și șezătorile în contextul realismului socialist	Error! Bookmark not defined.
VI.13. „Casele Alegătorului”	Error! Bookmark not defined.
VI.15. Bibliotecile.....	Error! Bookmark not defined.
VI.16. Constituire și responsabili	Error! Bookmark not defined.
VI.17. Bibliotecile „mobile”	Error! Bookmark not defined.
VI.18. Numărul de biblioteci și cititori. Fondul de carte	Error! Bookmark not defined.
VI.19. Concluzii	Error! Bookmark not defined.
Concluzii.....	Error! Bookmark not defined.
BIBLIOGRAFIE	17

Listă abrevierilor

ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale, București.

CC – Comitetul Central.

CFR – Căile Ferate Române.

GMA – Gata pentru Muncă și Apărare.

PMR – Partidul Muncitoresc Român.

CIM – Confederația Generală a Muncii

UNESCO – Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură

SJAN – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale.

UFDR – Uniunea Femeilor Democrate din România.

UPM – Uniunea Populară Maghiară.

UTM – Uniunea Tineretului Muncitoresc.

UFSR – Uniunea Federațiilor Sportive din România

CCFS – Comitetul pentru Cultură Fizică și Sport

OSP – Organizația Sportului Popular

SJAN – Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale.

CGM – Confederația Generală a Muncii.

GAC – Gospodărie Agricolă Colectivă.

GAS – Gospodărie Agricolă de Stat.

PMR – Partidul Muncitoresc Român.

PCR – Partidul Comunist Român.

CCS – Consiliul Central al Sindicatelor.

IICCMER – Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc.

SRȘC – Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii.

Cuvinte-cheie: *educația adulților, regimul comunist, legitimitate, responsabili culturali, cămin cultural, bibliotecă, mobilizare, alfabetizare, modelul sovietic, sportul de masă, ateism, ideologie, spațiul autohton, lumea postbelică.*

Introducere

Imediat după încheierea Primului Război Mondial, atât în Statele Unite ale Americii, cât și în Europa, au avut loc ample dezbateri despre însușirile cursanților adulți. Aceste idei au stat la baza apariției unor noțiuni care au evoluat apoi într-un cadru integrat de învățare al adulților. Înființarea *Asociației Americane pentru Educația Adulților în 1926*, dar și alocarea unor fonduri substanțiale pentru cercetare și publicații de către Carnegie Corporation din New York, au constituit premisele cercetării din acest domeniu.

În altă ordine de idei, regimul bolșevic a fost preocupat de acest domeniu al educației imediat după preluarea puterii în Rusia. În perioada 6-19 mai 1919 a avut loc în Rusia primul Congres al Educației Adulților, în condițiile încă tulburi ale războiului civil. În debutul acestuia se amintea că: „în niciun alt domeniu de activitate al Sovietelor nu s-au înregistrat progrese atât de semnificative precum în cel al educației adulților”. Printre cele mai importante subiecte discutate au fost gratuitatea învățământului, reorganizarea bibliotecilor, discursurile liderilor bolșevici axându-se în mare măsură pe aspectele ideologice. *Intelligentsia* rusă era acuzată că ar fi folosit instituțiile pentru educația adulților drept instrumente pentru difuzarea noilor idei despre filosofie și cultură, fiind depozitare ale unor idei considerate absurde¹.

Desigur, condițiile în care se afla Rusia imediat după încheierea Primului Război Mondial au împiedicat materializarea unor acțiuni semnificative în acest domeniu, însă vor constitui premisele a ceea ce avea să fie intitulată „revoluția culturală”. Utilizarea sintagmei pe timpul

¹ Lenin's *Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1972, p. 333-376, www.marxist.org, site accesat în data de 1 mai 2021.

primului plan cincinal descria confruntarea dintre comuniști și *intelligentsia* burgheză, scopul final fiind acela al creării unei noi elite, cea proletară, folosind lupta de clasă².

Termenul de *kulturnost*, care poate fi tradus simplu prin cultură, comportă semnificații largi în accepțiunea sovietică, materializându-se printr-o scară largă de comportamente și modele sociale ca parte componentă a educației adulților, fiind considerată un antonim pentru lipsa culturii care atrăgea după sine lipsa bunelor maniere. Acesta se diferențiază de termenul *kultura*, asociat în anii '20 cu ceea ce înțelegem prin cultura înaltă, ce cuprindea literatura și artele, ea fiind atribuită *intelligentsiei* rusești³.

Scopul care a stat la baza inițierii unei discuții despre perioada interbelică este legat de a stabilirea unei continuități, dar și a discontinuității dintre regimurile politice interbelice și cele postbelice, în segmentul educației adulților. Vom putea observa, de asemenea, modul în care s-au suprapus modelul stalinismului târziu, cu elemente preluate din epoca de dinaintea izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial.

După cum amintea istoricul Bogdan Murgescu⁴, deși ideile au prins contur încă din epoca lui Nicolae Ceaușescu, după 1989 s-a împământănit o adevărată mitologie a perioadei interbelice, care este și acum privită drept un reper în istoria națională. Desigur, istoriografia recentă nuanțează această accepțiune, păstrând rezerve în privința succesului epocii istorice. Dragoș Sdrobiș apreciază că perioada interbelică a fost transformată într-o „luptă a prezentului, un transfer temporal al disputelor din trecut”⁵. În aceste condiții, vom examina transferul temporal între cele două perioade istorice marcate de cea de-a doua conflagrație mondială. Educația adulților sau „cultura poporului” reprezintă un segment al educației legată indisolubil de realitățile politice și economice.

Sociologul Dimitrie Gusti oferea o definiție a educației adulților în accepțiunea sa:

² Sheila Fitzpatrick editor, *Cultural Revolution in Russia, 1928-1931*, Indiana University Press, 1978, p. 17.

³ Sheila Fitzpatrick, *The cultural Front. Power and Culture în Revolutionary Russia*, Itacha și Londra, Cornell University Press, 1992, p. 1.

⁴ Bogdan Murgescu, *România și Europa, Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010, p. 212.

⁵ Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare a tineretului în perioada interbelică*, Iași, Polirom, 2015, p. 8.

„termenul de *cultura poporului* nu este și nu trebuie să fie ceea ce s-a înțeles de obicei sub numele de *activitate extrașcolară*, odată ce cultura poporului, împreună cu școala, de toate gradele, formează o unitate superioară, care le cuprinde pe amândouă și anume *Școala Națiunii*”⁶.

El remarca superficialitatea autorităților vizavi de acest segment al educației, alăturând-o în mod indisolubil educației instituționalizate. Importanța acordată educației adulților este legată și de reverberațiile venite din spațiul occidental, cu precădere cel anglo-saxon, unde preocupările din domeniu erau de notorietate.

Abordarea conceptului în România Mare, s-a conturat pe mai multe coordonate. Prima etapă se suprapune politicilor de *românizare* din noile provincii integrate Regatului României după Conferința de Pace de la Paris, naționalismul devenind factor de coeziune internă, urmată de procesul de centralizare politică și administrativă. Influențele occidentale au ajuns în spațiul românesc în urma călătoriilor în Occident și SUA, însă nu s-a cristalizat un concept unitar asupra educației adulților. Ideile nu au constituit subiectul vreunui „proiect de țară”, iar statul nu a reușit să-l materializeze niciodată⁷.

Preocupările personalităților autohtone au vizat educația adulților începând cu perioada interbelică, acestea fiind și premisele care vor constitui punctul de plecare în debutul analizei tematicii încadrate cronologic în istoria postbelică a României. Până la proclamarea republicii, în 1948, asistăm la o perioadă de tatonare, regimul comunist preluând apoi integral pârghiile educației maselor, însușindu-și patrimoniul moștenit din epoca anterioară. Lucrarea va analiza modul în care s-a materializat acest transfer, urmat apoi de impunerea agendei proprii a regimului. Intervalul cronologic analizat este cel al deceniului 1948-1958, anul final marcând retragerea trupelor sovietice.

Întrebările al căror răspuns dorim să-l aflăm în acest studiu sunt: Regimul postbelic a realizat o ruptură totală cu perioada anterioară sau a folosit unele elemente în folosul său? Cum s-au materializat politicile de educație a adulților în acest interval cronologic? În ce măsură putem desprinde elementele pozitive de cele negative, creionând în acest fel o altă abordare a unei perioade atât de disputate?

⁶ Dimitrie Gusti, „Știința și pedagogia națiunii”, *Sociologie românească*, Institutul de Științe Sociale al României, nr. 7-12, 1942, p. 368.

⁷ Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației*, p. 8.

Primii ani de după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial înfățișează o societate autohtonă construită pe importante clivaje sociale. Unul dintre elementele esențiale ale înapoierii față de societățile occidentale, dar și în comparație cu unele țări din spațiul central european, este reprezentat de procentul ridicat al analfabetismului. Această stare de fapt reprezintă o consecință a eșecului campaniilor desfășurate până în acel moment. Regimul comunist a decis să pună în practică o abordare diferită care urma să reducă semnificativ analfabetismului într-un termen scurt. De reușita acestei campanii depindea noua construcție socială preconizată de regim.

Lucrarea propune o abordare din mai multe perspective a educației adulților. De aceea, vom încerca să realizăm o radiografie largă care să cuprindă atât viziunea centrului, sub aspectul instituțional și legislativ, cât mai ales materializarea acestor politici în plan local. Intenția este aceea de a oferi imaginea spațiului microsocioal prin atitudini, reacții, dar și doleanțe ale tuturor actorilor implicați în acest proces. Analiza își concentrează atenția atât asupra spațiului rural, cât și a celui urban, vizând urmările rezultatelor campaniei de alfabetizare, dar și evoluția culturii de masă în rândurile proletariatului urban, format în mare măsură în epoca postbelică.

Metamorfozele aduse de schimbarea paradigmei totalitare în studiile dedicate perioadei comuniste, au determinat o reconsiderare a acesteia, conturând premisele apariției unor noi abordări. Vera Dunham amintea că accepțiunea larg răspândită conform căreia regimul stalinist s-a menținut doar prin teroare, nu mai poate fi validată nici pentru cei mai negri ani ai săi. După cel de-Al Doilea Război Mondial, regimul a ales calea reconcilierii pe unele paliere sociale pentru a-și putea continua existența⁸. Validarea acestuia este atribuită clasei de mijloc formate în anii regimului stalinist interbelic, atunci când avut loc mai multe promovări în ierarhia profesională și socială. Mai mult decât atât, Vera Dunham a explicat pe larg rolul atribuit clasei de mijloc în spațiul sovietic, argumentând în acest fel continuitatea regimului după moartea lui Stalin⁹. Pe de altă parte, studiile Sheilei Fitzpatrick analizează metamorfozele tipologiei umane, ea fiind autoarea sintagmei „homo sovieticus”, care semnifică „omul nou”, principala calitate a acestuia fiind legată de instinctul său de supraviețuire în timpul unor vremuri grele¹⁰. La rândul său, Steven Kotkin argumenta că stalinismul nu este produsul unui stat atotputernic, creat numai prin lichidarea

⁸ Vera Dunham, *Middleclass Values in Soviet Fiction*, Durham și Londra, Duke University Press, 1990, p. XXI.

⁹ *Ibidem*, p. 13.

¹⁰ Sheila Fitzpatrick, *Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia Sovietică a anilor 1930*, București, Corint, 2016, p. 420.

structurilor sociale anterioare, spațiul liber fiind acoperit prin crearea unor pături sociale noi. Fundamentul de la care pleca noua construcție socială respingea modelul capitalist, acceptând socialismul ca fundament al unui noului regim¹¹. Moshe Lewin amintea că principiile egalitarismului instituite în timpul leninismului, au fost abandonate în mare măsură începând cu 1932. Dacă până în acel moment un membru al partidului nu putea câștiga mai mult decât un muncitor calificat indiferent de poziția sa în ierarhia statului sovietic, pentru a motiva aparatul de partid, regimul a decis să crească cuantumul privilegiilor în raport cu responsabilitățile fiecăruia¹². În mare măsură, istoricii menționați pledează în favoarea metamorfozelor sociale care au determinat apariția unei noi pături sociale, care au constituit temelia legitimității regimului sovietic. Drept dovadă, regimul comunist nu s-a prăbușit și nici nu a suferit mutații semnificative după moartea lui Stalin, continuându-și existența pe parcursul mai multor decenii.

Schimbările politice și sociale determinate de evenimentele din 1989, au deschis calea dezbaterilor asupra perioadei comuniste, facilitate de accesul istoricilor la documentele oficiale ale partidului. A fost deschisă o adevărată *cutie a Pandorei*, scrisul istoric beneficiind de o efervescentă a tematicilor acestei epoci. Reconstruirea trecutului comunist a suferit mutații de-a lungul celor trei decenii scurse de la căderea regimului. Chiar dacă multe studii au rămas tributare în prima fază concepției totalitare, înlocuită în spațiul occidental de revizionism, în prezent scrisul istoric autohton se apropie în mare măsură de cele două curente posttotalitare, revizionismul și post-revizionismul. Bogdan Murgescu oferă o perspectivă diferită asupra epocii postbelice, oferind o analiză a factorilor economici în care a consemnat rolul campaniei de alfabetizare și mai ales al urbanizării în evoluția modernizării¹³. O viziune interesantă asupra sportului de masă și a contribuției acestuia la educația adulților, dar și a celui de performanță care a devenit unul de interes național este oferită de Valentin Vasile. Autorul amintește printre altele și despre rolul social al culturii fizice, animată de creșterea eforturilor pentru implicarea populației rurale¹⁴. Evoluția relației regimului cu minoritățile naționale a contribuit la conturarea politicilor regionale ale campaniei de alfabetizare¹⁵. Interviuurile realizate în câteva județe din sudul țării ne-au oferit o

¹¹ Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain*, Berkeley, Los Angeles și Londra, University Of California Press, 1995, p.2.

¹² Moshe Lewin, *The Soviet Century*, Londra și New York, Verso, 2005, p. 84.

¹³ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010, p. 348-355, p. 386.

¹⁴ Valentin Vasile, *Printre sportivi. Acțiunile Securității în problema „Sport”*, București, Eikon, 2020, p. 15-16, p. 49.

¹⁵ Stefano Bottoni, *Transilvania roșie. Comunismul românesc și problema minorităților 1944-1965*, Cluj-Napoca, Editura Institutului Pentru Studiarea Minorităților Naționale, 2010.

perspectivă empirică asupra perioadei postbelice, nuanțând informațiile prelucrate din sursele oficiale¹⁶.

Dennis Deletant argumenta în favoarea unui studiu interdisciplinar al perioadei comuniste, acesta având avantajul de a oferi o perspectivă cu mai multe fațete a acestei epoci. Același autor amintea și că regimul comunist, deși nu a preluat frâiele puterii în mod democratic, și-a construit o legitimitate care i-a permis să păstreze puterea timp de patru decenii¹⁷.

Studiile culturale pentru spațiul autohton, din rândul cărora amintim și cele ale lui Cristian Vasile¹⁸ sau volumul coordonat de același autor¹⁹, oferă imaginea relației elitelor noi și vechi cu regimul comunist, abordând tangențial și educația maselor. Volumul editat de IICCMER oferă imaginea relației autorităților postbelice cu cele mai importante culte religioase, contribuind în acest fel la construcția uneia dintre temele abordate în cel de-al treilea capitol al prezentei lucrări²⁰. Un studiu de ansamblu al educației adulților sub toate aspectele sale, nu a constituit până în prezent subiectul unei cercetări ample.

Noile abordări ale educației adulților în regimul comunist

Lucrarea urmărește evoluția politicilor regimului pentru educația maselor în intervalul cronologic al primului deceniu, 1948-1958, dar și răspunsul subiecților în context microsocial. Încadrând subiectul studiilor culturale, considerăm că este începutul unei cercetări interdisciplinare, tematica putând aduce contribuții importante în domeniul antropologiei, sociologiei sau al studiilor demografice. Fiecare dintre temele abordate în cadrul educației adulților pot constitui subiectul unui studiu distinct.

Ideologia oficială a regimului plasa educația adulților în centrul preocupărilor sale, materializarea transformărilor sociale urmând să contribuie la efortul de legitimare. În acest studiu

¹⁶ Nicolae Drăgușin, *Viața țărănească în comunism*, București, Fundația Academia Civică, 2019.

¹⁷ Dennis Deletant, *Romania under communism. Paradox and degeneration*, Londra și New York, Routledge, 2019, p. 1.

¹⁸ Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului lui Gheorghiu-Dej*, București, Humanitas, 2011.

¹⁹ Cristian Vasile, coordonator, „*Ne trebuie oameni!*” *Elite intelectuale și transformări istorice în România modernă și contemporană*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2017.

²⁰ Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, *Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social* (volum apărut sub egida IICCMER), Iași, Polirom, 2014, p. 225-359.

ne propunem să descoperim clivajul dintre discurs și punerea în practică a planurilor autorităților, evidențiind contribuția educației adulților la modernizarea unei societăți agrare.

Structura lucrării cuprinde cele mai importante subiecte care reconstituie imaginea educației adulților în perioada comunistă. Având ca punct de pornire delimitările conceptuale ale sintagmei, studiul realizează o paralelă între perioada interbelică și cea postbelică sub aspectul evoluției și discontinuităților domeniului abordat. Vom analiza care au fost avatarurile noului regim și mai ales în ce măsură putem identifica actorii implicați în acest proces.

Una dintre cele mai importante inițiative ale autorităților postbelice a fost campania de alfabetizare. Atuurile au constat nu doar în caracterul coercitiv al acesteia, cât mai ales într-o abordare diferită în contrapondere cu regimurile politice interbelice. Campania energetică a beneficiat de înființarea unui număr mare de școli pentru alfabetizare, dar și de aportul unui număr important de membrii ai partidului dornici să-și demonstreze loialitatea. Pe tot parcursul studiului, unul dintre cele mai dificile demersuri a fost acela de a separa latura politico-ideologică, de aspectele practice ale educației maselor care au contribuit la modernizarea ansamblului societal. Este esențial să reținem însă că succesul campaniei de alfabetizare a creat premisele pentru apariția unei noi clase sociale care avea să constituie piatra de temelie a construcției regimului postbelic.

Relația autorităților cu cele mai importante culte a reprezentat unul dintre subiectele care au beneficiat de atenția cercetătorilor în cadrul unor studii ample. Tocmai de aceea am dorit să abordăm subiectul sub o altă fațetă, aceea a politicilor regimului față de manifestările religioase în ansamblul lor, alături de reacțiile celor implicați. Toate statele comuniste, cu excepția Albaniei, au oferit un cadru de manifestare cultelor religioase²¹. Deși au ales o abordare diferită în relațiile cu ortodoxia prin comparație cu spațiul sovietic, autoritățile legau în mod indubitabil laicizarea de proiectul modernizării.

Începând cu eforturile lui Iuliu Hațieganu din perioada interbelică, s-a dorit transformarea sportului într-un fenomen de masă, însă acest deziderat se va materializa abia după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale. Sportul reprezintă un element important al educației adulților, un factor de coeziune internă și un catalizator al emoțiilor, oferind celor implicați oportunitatea de a

²¹ Sonja Luehrmann, „Antagonistic Insights: Evolving Soviet Atheist Critiques of Religion and Why They Matter for Anthropology”, *Social Analysis: The International Journal of Anthropology*, nr. 2, „Being Godless: Ethnophies of Atheism and Non-religion”, 2015, p. 97-113.

evada din cotidianul apăsător. Dezvoltarea sportului de masă, oferea, din punctul de vedere al ideologiei oficiale, o alternativă la modelul capitalist al sportului profesionist, respins ca fiind unul ale cărui premise conduceau la exploatarea sportivilor de performanță. Autoritățile s-au angajat în deprofesionalizarea sportului conform dogmelor oficiale, însă în practică, situația a continuat sub o formă mascată. Regimul avea nevoie de sportul profesionist, care urma să-i aducă prestigiul internațional. În timpul Războiului Rece, acesta a devenit un prilej de înfruntare între cele două tabere ideologice²². Sportului de masă i-a fost atribuit și un rol social în regimul comunist, aducându-și contribuția la îmbunătățirea stării de sănătate a populației, dar și la creșterea productivității în economia planificată²³. Independent de obiectivele urmărite de regim, sportul avea să devină o mișcare de masă în epoca postbelică, fiind transformat și într-un factor de coeziune internă.

La sfârșitul celui de-al cincilea deceniu al secolului XX, România oferea imaginea unei societăți predominant rurale, la fel ca celelalte state din spațiul comunist, cu excepția Republicii Democrate Germane și a Cehoslovaciei²⁴. Având în vedere poziția firavă de care beneficia regimul comunist din România în spațiul rural, putem înțelege interesul față de căminele culturale, al căror patrimoniu a fost preluat începând cu anul 1948. Contribuția lor la difuzarea ideologiei oficiale în spațiul rural avea să fie fundamentală. Dacă educația maselor din spațiul rural gravita în jurul căminului cultural, în orașe clubului muncitoresc avea să-i fie atribuit același rol pentru educarea proletariatului urban. Deși au luat ființă înaintea celui de-Al Doilea Război Mondial, în vreme ce căminele culturale au funcționat pe parcursul perioadei interbelice, cluburile muncitorești au fost în mare măsură neglijate. După modelul sovietic, obiectivul acestora era acela de a substitui practicile și instituțiile religioase²⁵. În urma unei analize comparative, putem argumenta că atât căminele cât și cluburile aveau rolul de a substitui viața religioasă, însă au reprezentat mai mult decât atât. Intenționând să combată viciile asociate consumului de alcool sau jocurilor de noroc, ele ofereau o alternativă pentru țărani și muncitori deopotrivă, dar activitățile lor au fost monitorizate cu atenție pentru a evita orice deviere de la dogmele oficiale.

²² Allen Guttman, „Sport, Politics and the Engaged Historian”, *Journal of Contemporary History*, iulie 2003, p. 363-375.

²³ James Riordan, „The Impact of Communism on Sport”, *Historical Social Research*, 32, 2007, p. 110.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Anna Bokov, „Soviet workers' clubs: lessons from the social condensers”, *The Journal of Architecture*, nr. 3, p. 403-404.

Colțurile roșii reprezintă un element de noutate pentru spațiul autohton, fiind preluate după modelul sovietic. Erau organizate în GAC sau în cadrul cluburilor muncitorești. Responsabilii culturali, mai cu seamă din zona rurală, cunoșteau prea puțin modul de amenajare al colțurilor roșii, astfel încât impactul asupra maselor a rămas unul redus.

Perioada care se întinde de-a lungul a patru decenii în istoria României a adus mutații semnificative, devenind în același timp și un subiect de dispută pe tărâmul istoriografiei, tema principală fiind legată de contribuțiile atribuite progresului social. Având ca punct de plecare aceste considerente, ne revine sarcina de a reconstrui istoria recentă, viitorul urmând a ne aduce o reconciliere cu trecutul.

Surse

Cercetarea tematicii lucrării se bazează pe o varietate largă de surse, începând cu documentele arhivistice, precum fondurile *Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Secția de Agitație și Propagandă, Ministerul Propagandei Naționale, Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* dar și *Comitetul Raional PCR Alba*. Fondul *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* a oferit prilejul cercetării unui document inedit, care a adus o contribuție semnificativă la conturarea modului în care s-a desfășurat campania de alfabetizare. Sursele arhivistice sunt constituite în mare măsură din stenograme ale ședințelor *Secției de Agitație și Propagandă a CC al PMR*, dări de seamă ale responsabililor culturali din teritoriu, constatări ale controalelor autorităților centrale, dar și rezultatele derulării unor campanii de alfabetizare, sanitare sau detalii ale organizării unor conferințe pe tematica educației adulților. *Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii*, constituită după modelul sovietic, cuprinde titlurile și tematica conferințelor științifice despre originea omului, descoperiri tehnice, dar și cele cu un conținut ideologic. Într-o societate tradiționalistă, regimul pune în antiteză credințele adânc înrădăcinate în rândul maselor cu baza științifică a noilor accepțiuni ideologice.

Surselor arhivistice li se adaugă volumul tipărit al discursurilor secretarului general al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej²⁶, alături de volumele I²⁷ și II²⁸ ale Rezoluțiilor CC al PMR. În paginile acestora regăsim cele mai importante decizii ale Comitetului Central asupra sportului de masă²⁹, educația adulților în mediul rural³⁰ sau investițiile în instituțiile culturale destinate maselor³¹. Alături de aceste publicații, instrucțiunile de organizare și funcționare a complexului GMA³² vin să completeze documentarea secțiunii dedicate sportului de masă.

Articolele de presă și-au adus contribuția la reconstituirea acestei teme din istoria recentă a României, având ca punct de pornire cel mai important cotidian al regimului, ziarul *Scânteia*, alături de publicații locale precum *Drumul Socialismului* din regiunea Hunedoara. Materialele, altminteri cu un pronunțat caracter propagandistic, ne relevă informații interesante despre modul în care deciziile oficiale erau materializate, alături de inițiativele locale puse pe seama unor acțiuni voluntare, substituind de fapt lipsa fondurilor publice necesare. Mai mult decât atât, editorialele sprijină demersului comparativ, oferind informații despre educația maselor din celelalte țări ale spațiului comunist.

Interviurile de istorie orală completează materialul documentar oferind un fond empiric asupra tematicii, reconstituie realitatea trăită și construiesc cadrul unei microistorii. În același timp, interviurile relevă opoziția dintre discursul oficial și modul în care deciziile și-au găsit materializarea practică. Aportul „history from below” merită valorificat în contextul în care cele mai recente cercetări tind să includă în paginile lor aceste surse. Interviurile sunt redactate conform transcrierii acestora, fără să fi fost corectate greșelile de exprimare, oferind în acest fel o sursă veridică cititorilor.

²⁶ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, București, Editura Politică, 1955.

²⁷ *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1948-1950*, 1952, București, Editura pentru Literatură Politică, vol. I.

²⁸ *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1951-1953*, 1954, București, Editura pentru Literatură Politică vol. II.

²⁹ „Hotărârea Biroului Politic al CC al PMR asupra problemei stimulării și dezvoltării continue a culturii fizice și sportului din iunie 1949”, *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1948-1950*, vol. I, p. 112-124.

³⁰ „Hotărârea Comitetului Central al PMR cu privire la întărirea Comitetelor Centrale sătești ale partidului și intensificarea muncii politice de masă la sate”, 26 septembrie 1952, în *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1951-1953*, vol. II, p. 241-260.

³¹ „Hotărârea Plenarei Lărgite a CC a PMR din 19-20 august 1953 cu privire la sarcinile partidului în domeniul dezvoltării economiei naționale și ridicării continue a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii”, în *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1951-1953*, vol. II, p. 471-516.

³² *Complexul Sportiv GMA*, București, Comitetul pentru Cultură Fizică și Sport, 1956.

Tot acest evantai al surselor are darul de a reconstitui tematica educației adulților în timpul regimului comunist, cu elementele atribuite fiecărui capitol. Lucrarea nu reprezintă un demers exhaustiv, ci mai degrabă un nucleu pentru cercetările ulterioare. Cadrul general reconstituit în lucrare ar putea fi redimensionat la nivelul unui studiu aprofundat al câtorva unități administrativ-teritoriale. Cu siguranță pot fi identificate și alte aspecte ale temei care pot genera o dezbatere într-un cadru general sau aprofundat.

Modernizarea societății, strâns legată de aspectele economice, sociale, politice și culturale nu a fost realizată doar prin impunerea unor modele girate de centru, fiind rezultatul mai degrabă al unui proces negociat în relația cu decidenții locali.

În ciuda eforturilor de a integra tema educației adulților în intervalul cronologic stabilit, credem că încă mai sunt multe alte subiecte atașate acestora care pot fi dezbătute de cercetători. Rolul cercetării este acela de a deschide o poartă spre un alt segment al studiilor culturale, prin reconstituirea unei părți din istoria recentă care să îndeplinească rolul general al istoriei, acela de a înțelege prezentul pentru a ne putea planifica viitorul. În această notă, Stephen Kotkin amintea că: „în ciuda energiei pe care am dedicat-o studiului orașului Magnitogorsk și a locuitorilor săi, am în continuare sentimentul că am reușit să redau doar o analiză de suprafață”³³.

Epilog

După cum am remarcat pe parcurs, modelele sovietice li s-au substituit particularitățile locale, pe măsură ce regimul și-a readaptat politicile culturale destinate adulților. Am urmărit atât evoluția spațiului rural, unde căminul cultural a reprezentat depozitarul culturii țărănești, cât și cultura maselor din mediul urban, unde cluburile muncitorești au creionat noua identitate a proletariatului. În cadrul acestor instituții culturale destinate educației adulților s-a desfășurat și campania de alfabetizare, metamorfozele sportului de masă, dar și afirmarea noilor principii ale ateismului marxist în spațiul religios al unei societăți autohtone tradiționale.

Campania de alfabetizare a fost un real succes al autorităților, atribuit mobilizării exemplare, dar și înființării școlilor pentru adulți, o metodă care nu mai depindea de sporul natural. Procesul rapid de modernizare a societății nu putea debuta decât cu alfabetizarea adulților. Ideologia oficială, pe principiile căreia urma să fie construită legitimitatea regimului, nu putea fi

³³ Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain*, p. 375.

difuzată în rândul unei populații în mare parte analfabete. În aceste condiții putem încadra și activitatea bibliotecilor, mai cu seamă a celor din mediul rural, ale căror volume urmau să conțină o tematică adecvată acestei zone³⁴. Toate aceste etape ale procesului de modernizare au constituit premisele dislocării populației țărănești în condițiile cererii tot mai mari pentru forță de muncă în sectorul industrial, transformată mai apoi în noul proletariat urban. Unul dintre cei intervievați pentru această lucrare își amintea că: „Ș-apăi se împrăștia pe la fabrici, pe la ăstea unde ... câștiga mai mult. Ca și acuma când se duc în străinătate”³⁵.

Pe parcursul lucrării am putut observa că autoritățile au reușit să-și materializeze planurile referitoare la educația maselor prin intermediul instituțiilor culturale, care aveau un ascendent în epoca antebelică, așa cum au fost căminele culturale sau cluburile muncitorești. Pe de altă parte însă, preluarea modelelor sovietice, colțurile roșii, transformându-se în nereușite ale regimului. Totodată, transferul unor sarcini ideologice pe seama căminelor culturale, așa cum a fost cazul procesului de colectivizare al agriculturii, a stârnit reacțiile de respingere ale localnicilor, atrăgând după sine și refuzul de a participa de activitățile culturale ale acestora. Un alt insucces este asociat efortului de laicizare a spațiului social, prin impunerea ateismului, ca atribut al noii ideologii. Aceste nereușite pot fi puse pe seama supraevaluării capacității de modernizare a societății autohtone într-un interval de timp atât scurt, dar și a caracterului conservator al societății agrare autohtone.

În aceste condiții, regimul a ales să urmeze o altă cale, diferită într-o oarecare măsură de modelul sovietic, una a compromisului agreat și de elita partidului, mai ales după preluarea întregii puteri de către Gheorghiu-Dej, tributară unor accepțiuni conservatoare. După cum au remarcat și cei mai mulți dintre contemporanii acestei epoci, establishment-ul politic a rămas devotat unor valori tradiționale, chiar dacă practica un discurs dublu.

De aceea, putem spune că regimul comunist a urmat mai degrabă un parcurs construit pe modele politice autohtone, asigurându-le astfel continuitatea în epoca postbelică³⁶.

³⁴ *Rezoluții și Hotărâri ale CC al PMR*, 1954, p. 257.

³⁵ Interviu nr. 2 realizat de Alin Goron cu Pavel Miklos realizat în data de 30.03.2021, p. 16.

³⁶ Michael Shafir, *România comunistă (1948-1985). O analiză politică, economică și socială*, București, editura Meteor Press, 2020, p. 15.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Surse arhivistice

Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Secția de Propagandă și Agitație*.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Ministerul Propagandei Naționale*.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii*.

Arhivele Naționale ale României, Fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Alba, Fond *Comitetul Raional al Partidului Comunist Român*.

Presă

Ziarul *Scânteia*, 1948-1955;

Ziarul *Drumul Socialismului*, 1950-1955;

Ziarul *Curentul*, 1939;

Revista *Albina*, 1950-1952;

Sociologie românească, 1937, Institutul Social Român-Secția sociologică;

Revista Fundațiilor Regale, 1934;

Buletin Eugenic și Biopolitic, 1936.

Interviuri

Interviul nr. 1 realizat de Alin Goron cu Gheorghe Iorga în data de 23.03.2021;

Interviul nr. 2 realizat de Alin Goron cu Pavel Miklos în data de 30.03.2021.

Articole

Arnové, Robert F., Graff, Harvey J., "National Literacy Campaigns: Historical and Comparative Lessons", *The Phi Delta Kappan*, vol. 69, nr. 3, 1987, p. 202-206;

Betea, Lavinia, „Comunicare și discurs în limba de lemn a regimului comunist”, *Argumentum* nr. 3, 2004-2005, Capitolul III, p. 36-64;

Bikos, Giorgios, Papadimitriou, Panagiota, „Mobile Libraries: Defining the phenomenon”, *International Journal of Library and Information Science*, 2018, p. 35-40;

Confino, Alon, „Collective Memory and Cultural History: Problems of Method”, *The American Historical Review*, vol. 102, nr. 5, 1997, p. 1386-1400;

Egardner Z. T., *Adult education in the Army*, *The School Review*, vol. 30, nr. 4, aprilie 1922, p. 255-267;

Fodor, Péter „Erasing, Rewriting, and Propaganda in the Hungarian Sports Films of the 1950s”, *The Hungarian Historical Review*, 2017, p. 328-354;

Golopenția, Anton, „Notă despre progresele și răspândirea științei de carte în Vechiul Regat după 1912”, vol. III, *Statistică, demografie și geopolitică*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 400-414;

Gilberg, Trond, „Religion and nationalism in Romania”, în Pedro Ramet, *Religion and nationalism în Soviet and East European Politics*, Durham, N.C, Duke Press Policy Studies, 1984, p. 170-187;

Girginov, Vassil, „Fitness Wars: Purpose and Politics in Communist State-Building”, J. A. Mangan, editor, *Militarism, Sport, Europe*, *The European History Sports Review*, 5, Londra, Portland 2003, p. 257-284;

Goron, Alin, „Alfabetizarea în cadrul educației adulților sub regimul comunist (1948-1956)”, *BCȘS*, nr. 24, Alba Iulia, Editura Mega, 2018, p. 239-26;

Goron, Alin, „Sportul de masă și educația adulților în regimul comunist (1948-1955)”, *Terra Sebus*, nr. 12/2020, Sebeș, p. 281-299;

Gounot, André, „Sport or Political Organization? Structures and Characteristics of the Red Sport International, 1921-1937”, *Journal of Sport History*, 28, 2001, p. 23-39;

Gusti, Dimitrie, „Știința și pedagogia națiunii”, *Sociologie românească*, Institutul de Științe Sociale al României, nr. 7-12, 1942, p. 359-374;

Guttmann, Allen, „Sport, Politics and the Engaged Historian”, *Journal of Contemporary History*, 2003, p. 363-375;

Kase, Francis J., „Public Libraries in Czechoslovakia under the Unified Library System”, *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, The University of Chicago Press, nr. 2, 1961, p. 154-165;

Kenez, Peter, „Liquidating Illiteracy in Revolutionary Russia”, *Russian History*, nr. 2/3, 1982, p. 173-186;

King, Robert R., „Religion and Communism in the Soviet Union and Eastern Europe”, *BYU Studies Quarterly*: vol. 15, 1975, p. 323-347;

Kulisch Jindra, „The Communist Party and Adult Education in Czechoslovakia, 1945-1965”, *Comparative Education Review*, vol. 11, nr. 2 1967, p. 231-243;

Kurian, K. Mathew „Marxism and Christianity”, *Social Scientist*, vol. 2, nr. 8, martie 1974, p. 3-21;

Lenin's Collected Works, a patra ediție în limba engleză, Moscova, Editura Progress Publishers, 1972, vol. 29, p. 333-376;

Löwy Michael, Brena Mariana Ortega, „Communism and religion: José Carlos Mariátegui's Revolutionary Mysticism, Latin American Perspectives”, nr. 2, *Reassessing the History of Latin American Communism*, p. 71-79;

Plamper Jan, „Abolishing Ambiguity: Soviet Censorship Practices in the 1930s”, *Russian Review*, nr. 4, 2001, p. 526-544;

Popa, Atanasie, „Șoimii Carpaților”, *Boabe de grâu*, 6, 1930, p. 339-346;

Riordan James, „The Impact of Communism on Sport”, în *Historical Social Research*, nr. 1, p. 89-103;

Riordan, James, Cantelon, Hart, „The Soviet Union and Eastern Europe”, în James Riordan, Arnd Krüger (ed.), *European Cultures in Sport: Examining the Nations and Regions*, Portland, 2003, p. 89-102;

Riordan, James, „The Impact of Communism on Sport”, *Historical Social Research*, nr. 32, 2007, p. 110-115;

Turcescu, Lucian și Stan, Lavinia, „Religion, politics and sexuality in Romania”, *Routledge, Europa-Asia Studies*, nr. 2, 2005, p. 291-310;

Tudor Petcu în dialog cu Ionuț Moraru, „Suferințele Martorilor lui Iehova în timpul regimului comunist”, *Memoria*, nr. 102-103, 2018;

Whitby, Thomas J., „Libraries and Bibliographical Projects in the Communist bloc”, *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, nr. 4, 1958, p. 277-294;

Cărți

Antologia legilor învățământului din România, Institutul de Științe ale Educației, București, 2004;

Apolzan, Lucia, *Sate, Orașe și Regiuni cercetate de Institutul Social Român, 1925-1945*, Institutul Social Român, București, 1945;

Arnaud, Pierre, Riordan, Jim, *Sport and International Politics: The Impact of Fascism and Communism on Sport*, Londra, New York, 1998;

Bucur, Maria, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*, SUA, University of Pittsburgh Press, 2002;

Boia, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, București, editura Humanitas, 2011;

Bottoni, Stefano, *Transilvania roșie. Comunismul românesc și problema minorităților 1944-1965*, Cluj-Napoca, Editura Institutului Pentru Studierea Minorităților Naționale, 2010;

Bottoni, Stefano, 2018, *Stalin's Legacy in Romania. The Hungarian Autonomous Region, 1952–1960*, Lanham, Boulder, New York, London;

Bottoni, Stefano, *Long awaited West. Eastern Europe since 1944*, SUA, Indiana University Press, 2017;

Braham, L. Randolph , *Education in the Rumanian People's Republic*, Washington, U.S Department of Health, Education & Welfare, Office of Education, 0E-14087 Bulletin 1964, U.S. Government Printing Office, Number 1, 1963;

Budeancă, Cosmin, Olteanu, Florentin, *Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social* (volum apărut sub egida IICMER), Iași, editura Polirom, 2014;

Burke, Peter, *What is Cultural History*, Malden, SUA, Editura Polity, 2008;

Călăuza bibliotecarului, București, Editura Confederației Generale a Muncii, 1948;

Cioflâncă, Adrian, Jinga, M. Luciana, *Represiune și control în România comunistă*. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, vol. V-VI, 2010-2011;

Copilaș, Emanuel, *Națiunea socialistă. Politica identității în epoca de aur*, volum apărut sub egida IICMER, Iași, editura Polirom, 2015;

Corobca, Liliana, *Epurarea cărților în România. Documente (1944-1964)*, București, editura Tritonic, 2011;

Costea, Ionuț, Király, István, Radosav, Doru, *Fond secret. Fond „S” Special*, Cluj-Napoca, editura Dacia, 1995;

Dan, Petre, *Asociații, Cluburi, Ligi, Societăți*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1983;

Deletant, Dennis, *Romania under communism. Paradox and degeneration*, Londra și New York, Editura Routledge, 2019;

Drăgușin, Nicolae, editor, *Viața țărănească în comunism. Mărturii din județele Teleorman, Olt și Ialomița*, București, Editura fundației Academia Civică, 2019;

Dunham, Vera, *Middleclass Values in Soviet Fiction*, SUA, Duke University Press, 1990;

Durkheim, Emile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Editura Polirom, 1995;

Edelman, Robert, *Serious Fun: A History of Spectator Sports in the USSR*, New York, Oxford, 1993;

Fitzpatrick, Sheila, *Stalinismul de fiecare zi, Viața cotidiană în Rusia Sovietică a anilor 1930*, București, Editura Corint, 2016;

Fitzpatrick, Sheila, editor, *Cultural Revolution in Russia, 1928-1931*, 1978, Indiana University Press;

Fitzpatrick, Sheila, *The cultural Front. Power and Culture în Revolutionary Russia*, Itacha și Londra, Cornell University Press, 1992;

Franceschini, Ivan, Loubere, Nicholas, *Gilded Age*, editura ANU Press, 2018;

George, Richard T. D și Scanlan, James P., *Marxism and religion in eastern Europe*, Dordrecht-Holland și Boston, D. Riedel Publishing Company, 1974;

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Articole și cuvântări*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955;

Glenny, Misha, *Balkanii, Naționalism, război și Marile Puteri (1804-2012)*, București, Editura Trei, 2020;

Gramsci, Antonio, *Scrieri (1914-1926)*, București, Editura Adenium, 2015;

Iosipescu, Raluca, (coord.), *Patrimoniul sportului. Baze sportive urbane de secol XX*, București, 2017;

Jerman, Tom A, 2020, *Santa Claus Worldwide: A History of St. Nicholas and Other Holiday Gift-Bringers*. Jefferson, NC, USA, McFarland & Co Inc;

Jowitt, Kenneth, *Social Change in Romania, 1860-1940, A debate in development of a european nation*, Institute of International Studies, University of California, Berkeley, 1978;

Knowles Malcolm S., Elwood F. Holton III, Richard A. Swanson, *The Adult Learner, Sixth Edition*, San Diego, California, Ed. Elsevier, 2005;

Kotkin, Stephen, *Magnetic mountain. Stalinism as a civilization*, Londra și Los Angeles, University of California Press, 1995;

Leuștean, Lucian N., *Orthodoxy and the Cold War Religion and Political Power in Romania, 1947–65*, Basingstoke, Hampshire and New York, editura Palgrave Macmillan, 2009;

Lovell Stephen, *Russia in the mocrophone age, A History of Soviet Radio, 1919-1970*, Oxford University Press, 2015;

- Lewin, Moshe, *The Soviet Century*, Londra și New York, Editura Verso, 2005;
- Livezeanu, Irina, 1995, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press;
- Mara Mărginean, *Ferestre spre furnalul roșu. Urbanism și cotidian în Hunedoara și Călan (1945-1968)*, Iași, Editura Polirom, 2015;
- McLellan, David, *Marxism and religion*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, MacMillan Press, 1987;
- Molloy, Peter, 2017, *The Lost World of Communism, An oral history of Daily Life Behind the Iron Curtain*, BBC Books, 2017;
- Moga, Valer, *ASTRA și Societatea, 1918-1930*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003;
- Murgescu, Bogdan, *România și Europa, Acumularea decalajelor economice, 1500-2010*, Iași, Editura Polirom, 2011;
- Nelson, Daniel N., *Elite-mass relations in communist systems*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, The Macmillan Press LTD, 1988;
- Popa, Bogdan, *Educație fizică, sport și societate în România interbelică*, București, 2013;
- Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1948-1950*, vol. I Ediția a II-a, București, Editura pentru Literatură Politică, 1952;
- Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1951-1953*, vol. II, București, Editura Pentru Literatură Politică, 1954;
- Ridout, Nicholas, *Passionate amateurs. Theatre, communism and love*, SUA, University of Michigan Press, 2016;
- Rostás, Zoltán, coordonator, *Condamnare, marginalizare și supraviețuire în regimul comunist. Școala gustiniană după 23 august 1944*, București, editura Cartier, 2021;
- Sdrobiș, Dragos, *Limitele meritocrației într-o societate agrară, Somaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015;

Shafir, Michael, *România comunistă (1948-1985). O analiză politică, economică și socială*, București, editura Meteor Press, 2020;

Șandru, Dumitru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980;

Vasile, Cristian, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, Editura Humanitas, 2011 ;

Vasile, Valentin, *Printre sportivi. Acțiunile Securității în problema „Sport”*, București, Editura Eikon, 2020.